

סוגיית שכוני גוראי

הרב חנוך בן פזי

איתא בבבא בתרא (כט,ב):

"ההוא דאמר ליה לחבריה מאי בעית בהאי ביתא, א"ל מינך זבינתיה ואכלית שני חזקה, א"ל אנא בשיכוני גוראי הואי. אתא לקמיה דרב נחמן אמר ליה זיל ברור אכילתך, א"ל רבא הכי דינא המוציא מחבירו עליו הראיה".
בראשונים מובאים ביאורים שונים לגבי תיאור המקרה וביאור מהות המחלוקת.

ביאור הרשב"ם

"אנא בשיכוני גוראי הואי. בחדריס הפנימים היתה עיקר דירתו והייתי עובר דרך עליך ומשתמש עמך בבית החיצון שדרת בו ברשותי ולכך לא מחיתי:
זיל ברור אכילתך – הבא עדים שדרת בבית לבדך ג' שנים בלא אותו שבא עמך כדין כל חזקת ג' שנים שצריך להביא עדים שהחזיק בה חזקה גמורה:
עליו למערער להביא ראיה שנשתמש עמו וסבירא ליה לרבא דכיון שראו עדים לזה המוחזק שנשתמש בו שלש שנים אין לנו לחוש שמא גם זה היה עמו הואיל ולא שמענו בלתי היום".

לפי הרשב"ם מעבר המרא קמא בבית החיצון פוגם בחזקת השני, משום שכל עוד קיימת דריסת רגלו של המ"ק בבית, מתקיימת זיקתו לבית ואין ישיבת האחר נחשבת חזקה. נראה שהנקודה בה חולקים רב נחמן ורבא היא: עד כמה מוטלת החובה על המחזיק להוכיח חזקתו. דעת רב נחמן – על המחזיק לסלק כל חשש אפשרי. מוטל עליו להוכיח כל פרט שבו מתקיימת חזקתו. דעת רבא – די לנו בעדות על עיקר החזקה – שנשתמש בו שלש שנים אין לנו חוששים לפגם כל שהוא כל עוד לא הוכח.
היד רמה (אות ל"א) מבאר את הדין היוצא מדברי רב נחמן וז"ל: "ושמעין נמי מינה דמאן דאתי מכח חזקה עליה דידיה רמיא לגילויי כולהו אנפא דקימי בהו חזקה".
משמע מדבריו שהבין את יסוד המחלוקת בין רב נחמן לרבא כדלעיל.

אך לפי הסבר זה קשה קושית הרי"ף:

הרי"ף מביא יש מפרשים שהמקרה בסוגיתנו הוא בשאין למערער עדים שהוא מרא קמא, לטענתם אם ידוע שהמערער היה מ"ק אזי לא מובנת דעת רבא שהרי הדין צריך להיות מוסכם על הכל שעל המחזיק להוכיח חזקתו, ומוכיחים זאת מסוגית הגמ' בדף כט.

וז"ל: "לא הוה אמר רבא בכה"ג המוציא מחבירו עליו הראיה דהא רבא אפיה הוא דאמר בכה"ג דלוקח בעי לאיתוויי סהדי דאכלה שני חזקה דאמר רבא דאתו בי תרי ואמרי און אגרינן מיניה ודרינן ביה תלת שנין ביממא ובליליא וא"כ היכי אמר רבא המוציא מחבירו עליו הראיה, אלא האי מעשה..."

ביאור: מסוגית הגמ' בדף כט. הדנה כיצד מוכחת החזקה בבתים בלילה, מתברר שאם המערער מטיל ספק באיכות החזקה שיש למחזיק, כגון שטוען שהמחזיק לא דר בלילות, על המחזיק לבטל את הספק ולהוכיח שיש לו חזקה גמורה. וגם רבא מודה שם, שעל המחזיק לברר את שלמות חזקתו ולהביא עדים שדר גם בלילה.

בסוגיא שם, מובאת מימרא של מר זוטרא: "ואי טעין ואמר ליתו תרי סהדי לאסהודי ליה דדר ביה תלת שני ביממא ובליליא טענתיה טענה".

פירש רשב"ם: "דפשיטא ליה למר זוטרא דאע"ג דבעו כל הנך אמוראי לעיל ג' שנים רצופות אפ"ה אין מחייבין את המחזיק להביא עדים שיעידו בפירוש על כל הימים והלילות אלא יעידו סתם שראוהו דר ג' שנים ומסתמא אם דר בבית אף בלילות דר בו. וקאמר מר זוטרא דאי טעין מערער ואמר אייתי סהדי וכו' טענתו טענה".

נמצאנו למדים, שבמצב שהמוחזק הוכיח את עיקר חזקתו, והניח את דעת ב"ד "מסתמא אף בלילות דר", ככל זאת יש זכות למערער לדרוש הוכחות על פרט מסויים.

אם כן, כיצד יתכן שרבא בסוגיתנו פוטר את המוחזק מלהוכיח את שלמות חזקתו? אפשר שרבא מבחין בין גוף החזקה שהוא עצם ישיבתו ג' שנים, לבין תנאים שבהם מתקיימת החזקה, כגון סוגיתנו שמתעוררת שאלה האם למערער היתה דריסת רגל בבית. באשר לגוף החזקה, רבא מודה שעל המחזיק לסלק כל חשש ולהוכיח שדר בלילות, זהו בירור עצם ישיבתו משך ג' שנים.

לעומת זאת, אם המערער מעורר ספקות בענין שהוא מתנאי החזקה ולא גוף החזקה, עליו הראיה.

חילוק זה מתקבל יפה בדברי הרשב"ם: "וסבירא ליה לרבא דכיון שראו עדים לזה המוחזק שנשתמש בו שלש שנים, אין לנו לחוש שמא גם זה היה עמו הואיל ולא שמענו בלתי היום".

אפשר להציע אופן נוסף בהסבר המתלוקת:

יש לחקור, במה מעבר המרא קמא דרך הבית פוגם בחזקה. הנה הרמב"ן בחידושו חולק על הרשב"ם וסובר שאין מעבר המ"ק פוגם בחזקה; משום שאפשר שאדם יקנה בית באופן כזה שישאר למוכר חדר פנימי וזכות מעבר אליו, בכה"ג יש לקונה אפשרות לחזקה בשאר הבית.

עכ"פ לדעת הרשב"ם אין חזקה בכה"ג, אפשר להסביר זאת כמו שנקטנו בפתחת המאמר: שכל עוד יש למ"ק דריסת רגל בבית אין ישיבת אחר בבית נחשבת חזקה. זו דעת רב נחמן, לפיה כל עוד לא הוכיח המחזיק שהוא ישב לבדו בבית, לא הוכיח חזקתו. אומרים לו "זיל ברור אכילתך".

לעומת זאת דעת רבא היא, שיש חזקה למוחזק בשאר הבית (כפי סברת הרמב"ן דלעיל) אלא שמעבר המ"ק בבית כמוהו כמחאה. כשם שמחאה מראה את זיקת

המערער לבית, וזה מחייב את המחזיק לשמור שטרו, כך גם מעבר המ"ק בבית מפגין זיקה לבית, ועל האחר לשמור שטרו.
לפי זה, המוחזק הוכיח חזקתו במה שהוכיח שדר בבית ג' שנים. ומה שהמערער טוען שהיה עובר דרך הבית, זו טענה כטענת מחאה. כשם שעל המערער מוטל להוכיח מחאתו, כך על המערער להוכיח טענה שהיה עובר דרך הבית.

שיטת הרמב"ן

פ"י שיכונני גוואי – מקום רחוק ברוח דרום ונקרא גוואי.
טענת המערער – שהיה המקום שלא שמע החזקה או שלא היה יכול למחות.
דעת רב נחמן – "כיון שזה טוען שלא בפני החזקת... טענתיה טענה וצריך הלה לקיים חזקתו כאילו טענו זה לא החזקת".
דעת רבא – "מכיון שהחזיק הרי הוא ברשותו, והלה צריך להודיע חזקתו בראיה של חרום כשם שצריך להביא ראיה על המחאה בטוען מחית".

"רב נחמן מדמי לה לקיום חזקה גופא ורבא מדמי לה למחאה".
לחזקה יש ערך של ראיה, רק אם החזיק בפני המערער והלה שתק. אפשר שנקודת מחלוקתם היא, עד כמה מוטל על המחזיק להוכיח חזקתו, האם די בהוכחת העיקר, או שחייב להוכיח את כל הפרטים שבהם מתקיימת החזקה, בדומה לנאמר לעיל בפירוש הרשב"ם. אך אפשר גם לראות במחלוקתם מחלוקת עקרונית במהות חזקת ג"ש: לדעת רב נחמן, עיקרה של החזקה היא, ראיה משתיקת המערער משך ג' שנים, לפיכך חייב המוחזק להוכיח שהחזיק בפניו והלה שתק.
ואילו רבא סובר שעיקרה של החזקה היא מציאות השליטה בקרקע. המערער נחשב מוציא מחבירו ועליו הראיה. אמנם עד ג' שנים קרקע בחזקת בעליה עומדת, כיון שאם אכן צודק המחזיק בטענתו שקנה את הקרקע, צריך להיות בידו שטר. אך לאחר ג' שנים שאינו חייב לשמור את השטר, אזי מציאות שליטתו בקרקע מחייבת את המערער להוכיח טענתו.
מחאת המערער בתוך ג' שנים, היא גורם המחייב את המוחזק לשמור שטרו יותר מג' שנים. וכן אם החזיק שלא בפני המ"ק עליו להזהר בשטר יותר מג' שנים.
לפי זה ברור, שהמוחזק הוכיח חזקתו במה שהוכיח שישב ג' שנים, "הרי הוא ברשותו", וכמו שהמערער מחוייב להוכיח מחאתו, וזה יחזיר למוחזק את החיוב להציג שטר, כך גם חייב להוכיח שהחזקה לא היתה בפניו.

שיטת הרי"ף

טענת המערער – שהיה בשיכונני גוואי, פ"י שהיה מחוץ לעיר, לפיכך לא יתכן שבוצע מכר כטענת המוחזק.

דעת רבא –

המערער צריך להוכיח שלא היה בעיר בזמן שהמוחזק טוען שהתבצע המכר.

דעת רב נחמן –

המוחזק צריך להוכיח שהמערער היה בעיר. נימוקו: "לא יהא אלא דנקיט שטרא בידיה, דזבנה מיניה ביומא פלן, מי לא אמרינן ליה קיים שטרך וקום בניכסך. וכ"ש הכא, דאמרינן ליה אייתי סהדי דהוה בהדך במתא, כי היכי דמצית למימר מיניה זבינתה".

דעת רב נחמן צריכה עיון, הרי חזקת ג' שנים מעניקה זכות למוחזק שתתקבל טענתו. שאנו אומרים כיון שהמ"ק לא מיחה ג"ש, משמע שהמוחזק צודק בטענתו. מה ההבדל אם המערער טוען שלא מכר, או טוען שלא היתה אפשרות למכור, כיון שהיה במקום רחוק, הרי אנו מאמינים לגרסת המוחזק?

ידועה החקירה האם חזקת ג"ש היא ראייה או תקנת חכמים. אפשר ששני המרכיבים קיימים, דהיינו הראייה ממה שהמ"ק לא מחה אינה ראייה מוחלטת. אלא תקנת חכמים היתה לפטור את המוחזק בהצגת שטר אחר ג"ש, מתוך דאגה לקוני הקרקעות. חכמים הסתמכו על כך שההסתברות עומדת לצד המוחזק כאשר הוא יושב ג"ש והמ"ק לא מחה. (מצד ההסתברות לבד לא היה המוחזק זוכה בדין, משום שהמ"ק היה רשאי לדרוש ראייה מוחלטת). כך עולה מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות ע"ש.

מענה אפשר, שמחלוקת רבא ורב נחמן היא עד כמה נתנו חכמים אמון למוחזק.

דעת רבא – ניתן אמון מלא לגרסת המוחזק ולכן על המערער להוכיח את טענתו.

דעת רב נחמן – האמון הניתן למוחזק מצטמצם לדבר אחד, והוא: שיהיה פטור מהוכחת מעשה הקנין ע"י שטר. בענין זה הקלו עליו, משום שאין זהירים בשמירת שטרות יותר מג"ש. אך כוחו של המ"ק הקבוע בדין "קרקע בחזקת בעליה עומדת", מאפשר לו לדרוש הוכחות כנגד כל טענה שטוען, מלבד הוכחת הקנין עצמו.

לפי"ז ברור הדימוי של רב נחמן: לא יהא אלא דנקיט שטרא וכו'. אע"פ ששטר מברר את מעשה הקנין, בכל זאת יכול המערער לדרוש הוכחות כנגד טענה בסיסית: השטר מזויף. כ"ש חזקה שהיא מהוה רק תחליף לשטר, כוחה הוא לברר את מעשה הקנין, אך המערער רשאי לדרוש מהמוחזק שיוכיח שיש בסיס לטיעונו, ע"י שיוכיח שהיתה אפשרות למעשה קנין.